

Українець А. Весільне вбрання мешканців Рівненщини поч. ХХ ст.

Одяг, крім свого основного призначення - захищати людину від впливу зовнішнього середовища, має, як відомо, багато інших різноманітних функцій [2; 3]. На особливу увагу заслуговує святковий, зокрема весільний одяг, у якому втілювався багатотисячолітній народний досвід узгодження та оздоблення різних його компонентів, які мали багате знакове та декоративне навантаження.

В основі даного дослідження - матеріали комплексних експедицій, зібрані автором в північних районах Рівненщини, завдяки яким ми маємо можливість охарактеризувати в загальних рисах особливості побутування тих чи інших форм вбрання в народній весільній обрядовості в процесі їх історичного розвитку.

Весільне вбрання дівчина готувала заздалегідь, як і придане: «Ми, як от оддайом дочку замуж, в нас всьо щоб було: вушите, нашите й пошите» [8]. Придане, яке можна вважати матеріальною основою весілля [2; 11], готували всі: і сама наречена, і матір, і сестри. Якщо невістка приходила до свекрухи, атам була дівчина «на виданні», то й вона допомагала [14].

Приданим потрібно було наповнити скриню («кухор») чи бодню по самі вінця, вміст їх оцінювали за вагою (інколи кидали для її збільшення навіть каміння) [16]. У селі Зелене Володимирецького району дівчина повинна була приготувати таке придане: «У неї повинно бути 6 комплектів комнерів і 2 пазушки до сорочок. Коли пришла, зразу шиє, одкриває кухор такій..., виймає полотно, шиє сорочку, штани... Має мати 9 качалков полотна (по 15-20 м в кожному), свою постелю полотняну, 2 сінники, напихани соломою, 2 подушки з очеретяного пуху, радно, 5 рушників (як зайшла в хату - почепити), щоб всім було втираться); настилники, корову, овечку, поросюка, копаницю бере» [17]. Ще вона повинна була приготувати полотно та намітки, щоб обв'язувати весільних гостей: «Як замуж ішла, то намітками пудв'язувалі, бо в насотобичай такій, шо як дівка замуж іде, то сватув усіх пудв'язувала» [14]. «Намітками обв'язувала і маршалкув, і батькам давалі, матерам наміткі давалі» [16].

Важлива частина приданого - одяг: «Як дочка йде замуж, то шиє сорочок чотири, пошиє з нового полотна да вже тоді, як ото чоловік постаріє з жункою, то щадять на смерть, щадять на смерть одєжу..., хорошу щадять... Аякже, замолоду» [13]. Крім одягу для себе, наречена готувала також вбрання майбутньому чоловіку. У с. Люхча Сарненського р-ну в зв'язку з цим існував цікавий звичай: після заручин до молодого йшла хресна мати молодій ще з кимось, щоб «міряти» хлопця. Відбувалось це так: «Йдут до молодого да вже мірают: яка йому сорочка пудходить, які штани... Йдут, мірают нитками..., узли в'яжуть. Помірялі, пообідали... А потом шиют уже, до свадьби уже готовляца. Вже шиют сорочки і штани. Треба трое-четверо пошить, щоб було на переменуку... Вже од свадьби ето вже чоловіка одиває» [4]. {mospagebreak}

Звичай готувати нареченому на весілля «свадебну сорочку»-загальновідомий на Рівненському Поліссі: «А сорочка - то таке придане, шо мусиш йти замуж, то треба оденуть чоловіка» [11]. Якщо молода не вміла гарно вишивати, чи не мала часу, то замовляла вишивку. Цікаво, що сорочку вона шила сама, а замовляла лише вишивані частини: «Сама шила етую сорочку, а я вже нашивала етиї латичкі» [12]. В багатьох селах разом із сорочкою молода також дарувала молодому пояс: «Сорочку вишивала... і пояса мала виткать. Дає йому вишиту сорочку і того пояса зав'язував» [12]. «У нас тії рази, як поженяца, ... пояси плелі, молода плела для молодого [8].

Сорочку, приготовлену молодою, у Рокитнівському, Володимирецькому та Сарненському районах наречений одягав, як правило, після вінчання, у своєму домі: «Ше на свадьбу вунусвойому, а вже всьо, свадьба пройшла, вун зняв, матер подав: «Спасібо, мамо, шо одевала, а тепер вже одеває мене жунка» [13]. «Як от ми приїхалі до чоловіка, вун все знімає, все матер оддає, а вже одеваю я» [15].

У деяких селах Сарненського р-ну засватана дівчина дарувала нареченому сорочку одразу після заручин, а він їй плів постолу до самого весілля, яке відбувалось інколи через рік [1]. У цьому ж районі дівчина, яку засватали, замість фартуха одягала запаску [18].

Підготовка до весілля була напруженою. Передвесільний період закінчувався напередодні вечері, коли готувався весільний вінок, який, за традицією, молода одягала на поч. ХХ ст на розплетене волосся. Очевидно, його виготовляли в давнину з живих квітів барвінку, пізніше - з паперових : «Як маєтсья весілля бути, збираюца в хату дивчата, хлопці, роблять квітки, роблять венкі... Паперу такого всякого наберуть в жидув і такого венка зов'ють за вечор» [6]. Тоді ж готували маленькі віночки, зокрема, до шапки молодому. У с. Великі Телковичі Володимирецького р-ну паперові квіти для вінка нареченої чіпляли на скручену особливим чином дротину: «потри шагі - такі робили венкі» [5]. У Рокитнівському р-ні весільний вінок мав дещо інший вигляд: на червону стрічку пришивали 5 чи 7 маленьких віночків у вигляді кругленьких квіточок, які теж виготовляли з червоних стрічок. Цю прикрасу одягали на голову, а зверху вінок з пір'я: «Раньчей то були то з пир'я робили венкі, пока не було де взять... Пир'я.... Красили на зелень» [9].

До вінка прив'язували стрічки, які часто збирали по всьому селу. їх було багато - «десеть треба було, мо, бульш» [11]. Наречена з бідної сім'ї разом зі стрічками («лентами») позичала також і вінка [9].

У деяких селах Рокитні-вського р-ну молода одягала вінок разом з хусткою: «Як весілле - то уже венка, хустку заматують таку ... тернову..., ше сього рога так трошкі набок. Хустку наверх на венка заматувалі. Так колісь я робіла» [22]. Використовували хустки як куповані, так і полотняні («з кітичкамі»). Одягали їх так, щоб було видно квіти, «щоб красота була под хусткою» [10]. Цей звичай, очевидно, пізній і пов'язаний з проникненням у побут квітчастих купованих хусток, які могли вважатись своєрідним заміном побутуючого в міщанському середовищі вельона. Адже модний одягу цей період часто співіснував разом з традиційним. Варто зауважити, що в с. Залав'я, за свідченням респондентки, не одягали ні вінка, ні хустки, а йшли вінчатись просто з розплетеним волоссям. Розплітала коси на весіллі, як правило, дружка в той момент, коли починали дзвонити до церкви [19].

Отже, можемо виділити у формуванні весільного вінка, з огляду на вищесказане, такі етапи: вінок з живих квітів (барвінку); вінок із живих квітів та пір'я; вінок з пір'я та штучних квітів, виготовлених, зокрема, з тканини; вінок з живих та паперових квітів; вінок з дротяною основою та паперовими квітами; вінок з хусткою. {mospagebreak}

Весільне вбрання молодої на поч. ХХ ст, крім вінка, складалось із вишитої сорочки, святкової вовняної спідниці, запаски чи фартуха. Святкові домоткані сорочки на Рівненському Поліссі мали багате оздоблення на рукавах: геометричний орнамент вкривав або весь рукав, або його верхню частину. Часто зустрічаються вишукані орнаментальні композиції у вигляді трьох повздовжніх смуг, виконані старовинними вишивальними техніками: «заволоканням», гладдю, «риззю».

Поверх сорочок одягали вовняні спідниці. Найбільш поширена їх назва - літник («летнік»). Локальні варіанти - «саян» (північні села Рокитнівського р-ну), «домоткан», «домотканик» (Зарічненський та Дубровицький р-ни). Тканина для таких спідниць часто мала лляну чи конопляну основу, перетикалась вовняними різнокольоровими смугами. Шили їх з 4 прямокутних пілок, ззаду та з боків у верхній частині призбирували, пришивали до пояса з зав'язками. Спереду робили розріз, який закривався фартушком [3, 12].

Спідниці - літнику в давнину в Рокитнівському р-ні передувала запаска: «Маті розказувала, що носілі незшити запаскі спереду і ззаду, так ішла молода на замужжа» [8].

На Рівненському Поліссі запаски виготовлялись із вовняної тканини, мали смугастий орнамент, зшивались із 2 прямокутних пілок, зверху трохи призібраних чи закладених і пришитих до пояса [3, 13]. Про давність запасок свідчить те, що їх носили в комплексі зі старовинними довгими сорочками з вишитими подолками, що визирали знизу [3, 13].

Із появою спідниць змінилось функціональне призначення запасок, які стають допоміжним декоративним елементом одягу. Їх починають носити поверх літників і саянів, як фартушки, у тому числі й у весільному вбранні.

Традиційні фартухи виготовляли з лляного чи конопляного полотна також з 2-х пілок. Нижня їх частина прикрашалась смугастим тканим орнаментом, або геометричною вишивкою [3, 12]. Орнамент на фартушку обов'язково поєднувався і композиційно, і за колористичним рішенням з орнаментом на рукавах святкових сорочок. Переважаючий колір вишивки - червоний з вкрапленням синього чи чорного.

Самобутній комплекс весільного вбрання зустрічався в цей час у Дубровицькому р-ні (сс. Берестя, Орв'яниця, Крупове). Він виготовлявся з тоненької лляної тканини - серпанку, яку крохмалили і розтягували до прозорого стану за допомогою спеціального ядра («каменя») [23]. Із проникненням у побут поліщуків фабричних тканин весільний стрій змінюється. Особливо швидко цей процес проходить у 20-х - 30-х рр. Одяг, пошитий із «крамної матерії», - ознака достатку, мрія кожної сільської дівчини. Гарною вважається сорочка, пошита з перкалю. Вона ще зберігала традиційний уставковий крій, але характер оздоблення змінюється: барвистий різнокольоровий рослинний орнамент швидко витісняє давній, геометричний. Поверх таких сорочок одягали рясні спідниці (сині, «красні», «буракови», чорні), виготовлені з фабричної тканини. До них пришивали стрічки та мереживо («каруночки»), які часто чергувались між собою: «А потім шиєца лента, а потім - карунок, а потім-знов З ленти, а потім - карунок, а потім-знов лента... То геть бульш половіни сподніци займає» [9]. У багатьох селах нашивали по 5 стрічок, подекуди - 7: «Чорна сподница, обшита сімома лентами, -то ето вже вельми хороша, то вже дорого, то-то вже добра княгиня - сім ленточок!» [19]. У Володимирецькому р-ні 5 стрічок на спідниці нашивали дівчата, «бо вони ще без пари, а як іде замуж, то шість» [20]. Весільну спідницю тут шили з червоної тканини. Стрічки теж підбирали певного кольору і пришивали в такому порядку: жовта, блакитна, жовта, 2 зелені [20]. Поверх спідниці одягають крамні вишиті фартухи, часто зі вставними стрічками мережива.

На поч. ХХ ст з'являється ще одна деталь святкового жіночого вбрання-«горсет» («камізелка», «станік», «нагруднік», «кабат»). «Горсети» виготовляли найчастіше з чорної чи червоної фабричної тканини, обшивали вузькими різнокольоровими стрічками. Отже, весільне вбрання 30-х років ХХ ст. було переважно таким: «Сорочка нашита (вишита хрестиком - А.У.) і тут уже корсет і сподніца... Пришивалі п'ять лентей ше й каруночки такіє, бі плетение, пришивалі..., фартухі тоже крамніє вишивалі» [9]. «Сорочка нашита, нагруднік такій був, корсет..., сподніца з лентами, на голові віночок з лентами» [16]. «Вишита сорочка, горсет (колісь казалі «станік»), обшитий ленточками, чорна сподніца з лентами» [19]. Подібний стрій в обстеженій місцевості називали «українським» (очевидно, на відміну від традиційного, поліського) [22]. І справді, у 30-і роки старовинні традиції у виготовленні та оздобленні одягу зникають, нівелюються. Описані зразки були поширені в той час на більшості території України.

На ноги молоді часто взували чоботи чи черевики. Якщо не було своїх, позичали: «Одна пара чобіт на ціле село, хто винчаєца, то йде позичати» [6]. Десь в кого такі чоботи, то, знаца... позичали» [5]. Коли не було змоги позичити, одягали постолі («постоли»). Відповідно до цього коректували вбрання. У селі Сновидовичі (Рокитнівський р-н) спідницю з «лентами» одягали до черевиків чи чобіт, до постолів - спідницю «з пудвичкою» (вузькою стрічкою -А.У.) [16].

Важливою складовою весільного вбрання були прикраси . Молода вдягала дуже багато разків намиста, а інколи й дукачі: «Скулько хоч начіпляють намиста. Всякіє булі: і біліє, зеление, сініє, які хоч - такіє купуй» [9]. «Тепер нема таких намистей, як було при Польши колісь - то таке блискуче всяке, хороше, друбне» [21]. «То вже тїдукачи давним-давно, ще в моєї матери були тие..., як ішли замуж, то вже тие дукачи десь, наведено, носили на шиї..., якісь такі, як ціє, бронзови. Ну, з якогось металу, медалі чи шо. Там двоє сталки чи три (разки -А.У.)» [22]. «Як яка багатча, то вже штук П'ять, а як яка, то двоє дукачів чи один дукач... кругленьке отаке о..., на такуй цепочци во причепляни» [19]. У деяких селах круглі

металеві чи скляні прикраси чіпляли нижче намиста [9]. Зауважимо, що про дукачі пам'ятають мешканці Рокитнівського р-ну, територія якого належить до Центрального Полісся, в інших районах їх майже не згадують. Цікавим є те, що «коралями» на Рівненському Поліссі на поч. ХХ ст. найчастіше називають будь-яке намисто, справжні корали тут були рідкістю.

За давньою народною традицією, дід-час весілля наречена змінювала головний убір. Найчастіше на другий день весілля з неї знімали вінок і надягали намітку (пізніше - хустку). У Рокитнівському р-ні це робили «баби-закосяни» [9] або «вутчая» (поважна заміжня жінка - А.У.) [7]. У Сарненському р-ні цю місію виконувала рідна або хресна мати. Це відбувалось так: мати на віку від діжі приносила «наметку» (довге рушничоподібне полотнище), «чепець» (м'яку шапочку), «крутень» (обруч із лляного волокна). Тоді мати або хресна знімали вінок з барвінку, розплітали коси й закручували їх на «крутень», який фіксували ззаду голови. Після цього надягали чепець і зверху намотували намітку або хустку. Другою наміткою мати міцно зв'язувала молодих на два вузли, щоб намітка не розв'язалася, бо то зла прикмета. Через певний час молоді розв'язували намітку, і одна із свих перев'язувала нею молодого [1; 126]. Як бачимо, намітка мала велике символічне значення, у тому числі у визначенні щасливої подружньої долі. У Дубровицькому районі в с. Кураш намітку називали «скриванечко», «окривати» - означало надягнути її на молоду.

У різних селах існували різноманітні способи пов'язування намітки, тепер вже забуті. У 90-і роки минулого століття нам вдалось зафіксувати лише декілька з них у Зарічненському, Сарненському та Дубровицькому районах. У Зарічненському районі перед намотуванням намітки її згортали в декілька разів у довжину, потім розгортали в тому місці, де було вишито «чоло», одним із складених кінців обмотували підборіддя та два рази голову, тоді закріплювали його над чолом; залишений кінець підтикали біля вуха.

Хустку молодій бічними кінцями зав'язували на потилиці або перехрещували їх ззаду і виводили на чоло. Таким чином, намітка та хустка визначали зміну соціального статусу жінки, виконували важливу знакову функцію, адже після весілля заміжні жінки не мали більше права ходити з непокритою головою.

Вбрання молодого в багатьох селах Рівненського Полісся в означений період складалось із сорочки навипуск, полотняних штанів та шапки, в якій ішли до вінчання [6]. На сорочці була «нашита пазуха» («манішка»), «комнир - стоян» виготовлявся з бічним розрізом («на стороні, щоб не навпроти було») [4]. У 30-х роках цей комплекс теж піддався певним змінам: поверх сорочок одягали «піджаки» та штани, виготовлені з фабричної тканини темного кольору (сорочку в такому випадку заправляли в штани). У кишенях полотняних штанів у с.Люхча Сарненського р-ну молодий носив звисаючі хустинки: «! в кармани хустки запхани..., біленьки, щоб вісіли, щоб було видно, що молодий іде. Хусточки свої, з доми, а йде до молоді, то... ше й молода дає. Вже в його є хусточка коло пояса, то ше й молода дає... Все весілле носить» [4].

До шапки нареченого пришивався маленький віночок (с. Зелене Володимирецького р-ну) чи «ленточка красная, квіточка з барвінку» (с.Люхча Сарненського р-ну) [4]. Квітку також пришивали до сорочки. Це робила в Сарненському р-ні «прівоча» (хресна мати молоді) [1]. Маємо про це згадку у весільній пісні: «Прівоча зогрешила, у неділю кветки шила» [4]. У давнину шапки виготовляли смушкові («з овчини») та суконні «шоломки» із круглим або чотирикутним дном. У 20-30-их роках їх замінили кашкети з козирками.

У багатьох поліських селах молодий, за давньою традицією, йдучи до шлюбу, одягав свиту. Ця традиція збереглась на поч. ХХ ст. в Рокитнівському р-ні: «О, як ідуть молоді вінчаца, то чоловік одене свиту от посі о, і послі запораже того пояса, а пояс такий був... довгий [13]. Пояси найчастіше були вовняні, червоні, сітчасто плетені вручну. Ними обкручувались декілька разів, кінці звисали з боків. Пояси плели пальцями: «Пальцями плелі. Отако очіплять нитки в хаті да пальцями плелі, тако перебірає, перебірає...» [13].

Характерне взуття молодого - чоботи або телячі «морщаки» з волоками [4]. {mospagebreak}

Цікаво, що дружки молодого в Сарненському р-ні теж одягались подібно до нього. Всі вони були «в світках, шоломках, з галузками барвінку біля правого боку, кожен з дружків мав у руці нагай». За свідченням С. Двораковського, у с. Сновидовичі Рокитнівського р-ну маршалкам теж пришивали до грудей галузки («йолку»), їх перев'язували рушниками, а найстаршого з них-червоним поясом та давали йому кий, як ознаку гідності [1; 125]. Отже, як бачимо, весільне вбрання на поч. ХХ ст. подекуди на Рівненщині ще зберігало самобутні риси, але з проникненням у побут фабричних тканин зазнало в 20-30-ті роки ХХ ст. значних змін, хоча композиційно частини одягу узгоджувались між собою. Деякий час нововведені елементи ще поєднувалися з традиційними, але згодом вплив моди, середовища, а також соціальні зміни в побуті поліщуків призвели до повної втрати характерних регіональних рис традиційного народного вбрання.

Джерела

1. Двораковський С. Весільні обряди в Немовичах (Сарненський повіт) / Весільні обряди Рівненщини. Фольклорно-етнографічні записи ХІХ - лоч.ХХ ст. - Рівне: «Волинські обереги». - 2004.
2. Маслова Г.С. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах ХІХ - нач. ХХ в. - М.: Наука, 1984.
3. Українець А. Народний одяг мешканців Рокитнівського району / Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся. - Вип. І. - Рівне. - 2001.
4. Зап. від Гаврильчик Л.Г., 1928 р.н., у с.Люхча Сарненського р-ну.
5. Зап. від Грицевич Є.С., 1920 р.н., у с.Великі Телковичі Володимирецького р-ну.
6. Зап. від Дяк Х.П., 1909 р.н., у с.Зелене Володимирецького р-ну.
7. Зап. від Ковалець М.С., 1918 р.н., у с.Старе Село Рокитнівського р-ну.
8. Зап. від Колодич Д.Я., 1928 р.н., у с.Познань Рокитнівського р-ну.
9. Зап. від Криловець П.П., 1911 р.н., у с.Масевичі Рокитнівського р-ну.
10. Зап. від Кулакевич М.П., 1930 р.н., у с.Блажове Рокитнівського р-ну.
11. Зап. від Нестерчук О.М., 1910 р.н., у с.Хіночі Володимирецького р-ну.
12. Зап. від Островської Т.С., 1916 р.н., у с.Малі Телковичі Володимирецького р-ну.
13. Зап. від Пушняк П.М., 1918 р.н., у с.Дроздинь Рокитнівського р-ну.
14. Зап. від Пушняк, у с.Старе Село Рокитнівського р-ну.
15. Зап. від Рабушич М.Г., 1927 р.н., у с.Глинне Рокитнівського р-ну.
16. Зап. від Ражик Н.Є., 1918 р.н., у с.Сновидовичі Рокитнівського р-ну.
17. Зап. від Русін М.Т., 1930 р.н., у с.Зелене Володимирецького р-ну.
18. Зап. від Сергійчук Є.І., 1904 р.н., у с.Стрільськ Сарненського р-ну.
19. Зап. від Смик П.Т., 1911 р.н., у с.Залав'я Рокитнівського р-ну.
20. Зап. від Степанюк Ф.Ф., 1932 р.н., у с.Луко Володимирецького р-ну.
21. Зап. від Шкодич У.П., у с.Карасин Сарненського р-ну.
22. Зап. від Шупрудько М.С., 1914 р.н., у с.Борове Рокитнівського р-ну.
23. Фонди РОКМ. - ІV т.2375, ІV т.2384, ІV т.2379, ІV т.3655.

Українець А. Весільне вбрання мешканців Рівненщини поч. ХХ ст. / А. Українець // Етнокультурна спадщина Полісся. – Рівне: ВАТ «Рівнен. друкарня», 2008. – С. 83-91.